

Wojciech Strzyżewski
WSP TK Zielona Góra

HERBY SZLACHTY NOWEJ MARCHII W HERBARZU JOHANNA SIEBMACHERA Z 1605 ROKU

Najstarsze wydanie herbarza Johanna Siebmachera ukazało się w 1596 r., dopiero jednak następne wydanie — z 1605 r. — poprawione i zawierające prawie 3500 herbów, zyskało rozgłos i przyniosło sławę autorowi. Heraldyczne dzieło Siebmachera było niezwykle popularne w krajach Rzeszy i już po śmierci swego twórcy wielokrotnie wznawiane.

Wydany w 1605 r. w Norymberdze pierwszy tom herbarza zawierał w tytule określenie *Nowy herbarz (New Wappenbuch)* dla odróżnienia od starszego wydania; drugi ukazał się w cztery lata później¹. Zebrane przez Siebmachera herby uporządkowane zostały według ówczesnego porządku stanowego, toteż otwierał herbarz znak cesarski, następnie przedstawiono herby królestw, elektorów Rzeszy, arcyksiążąt i książąt, arcybiskupów i biskupów oraz opatów. W dalszej kolejności zaprezentowane zostały herby hrabiów, baronów oraz niższej szlachty. W końcowej części zebrane zostały herby miast. Wizerunki herbów szlachty niższej pogrupowane zostały według krajów Rzeszy.

Zebrane herby (w liczbie prawie 3500) nie były wszystkimi, którymi posługiwano się w Rzeszy na początku XVII w. Należy uznać, że Siebmacher zwłaszcza przy doborze herbów niższej szlachty kierował się jej ówczesnym znaczeniem w kraju, z którego pochodziła. W tym kontekście jego dzieło, wydane na krótko przed wybuchem wojny trzydziestoletniej, stanowi niesłychanie interesujące źródło obrazujące znaczenie poszczególnych rodzin szlacheckich przed zmianami w cesarstwie po zakończeniu wojny. Heraldycy są zgodni, że dzieło Siebmachera otworzyło nowy rozdział w nowożytnej heraldyce i sztuce herbowej w krajach niemieckich.

Wśród herbów szlachty niższej Siebmacher opublikował 85 należących do rodzin marchijskich. Tablice przedstawiające herby zwieńczał napis

---

¹J. Siebmacher, *New Wappenbuch darinnen des H. Rom. Reichs Teutsches Nation hoher Potentaten Fürsten, Herzen und Adels Personen auch anderer Standt und Städte Wappen in der Zahl 3320 beneben ihrer Schilt und Helmkleinoten*, Norimberge 1605.

Märckische. Wybór dokonany przez autora herbarza obejmował zatem herby szlachty z całego obszaru Brandenburgii². W późniejszych wydaniach herbarza, już po śmierci Siebmachera, pojawiło się określenie *Brandenburgische*; pod taką nazwą umieścił tablice z herbami wydawca Paul Fürst w opublikowanych w latach 1657–1665 pięciu tomach herbarza³.

Zgodnie z porządkiem przyjętym przez autora herbarza z 1605 r. wizerunki herbów należących do ówczesnej szlachty z terenów Brandenburgii umieszczone zostały w zależności od posiadanego tytułu. Oprócz herbów niższej szlachty marchijskiej odnaleźć można znaki znacznie szerszych rodzin w grupie herbów hrabiowskich (*Grafen*) i baronowskich (*Freiherren*).

Wizerunki herbów przedstawione były w wersji jednobarwnej; dla oznaczenia kolorów Siebmacher umieścił w odpowiednich miejscach litery oznaczające barwę. Litera *g* (*gelb, golden*) oznaczała kolor żółty lub złoty, *w* (*weiss, silbern*) – biały lub srebrny, *b* (*blau*) – błękitny, *r* (*rot*) – czerwony, *G* (*grün*) – zielony, *S* (*schwarz*) – czarny. Na jednej tablicy umieszczonych zostało piętnaście herbów⁴. Opatrzony nazwiskami rodzin wizerunki nie były uporządkowane alfabetycznie.

Ziemie należące do Brandenburgii, położone na prawym brzegu Odry, w XVII w. tworzyły kilka odrębnych jednostek administracyjnych z największą Nową Marchią, Ziemią Torzymską, która faktycznie stanowiła prawobrzeżną część historycznej Ziemi Lubuskiej, oraz księstwem krośnieńskim, od 1482 r. zależnym od Brandenburgii. Zebrane przez Siebmachera herby szlachty marchijskiej, jak wykazała przeprowadzona analiza, obejmowały rodziny, które posiadały majątki na obszarach Starej Marchii, Marchii Wkrzańskiej, Nowej Marchii i Ziemi Torzymskiej. Szlachta z obszaru księstwa krośnieńskiego została zaliczona w poczet rodzin śląskich. W związku z tym zaprezentowane herby należały tylko do rodzin z Nowej Marchii i Ziemi Torzymskiej, a pominięte zostały te z księstwa krośnieńskiego.

---

²W wydanej współcześnie faksymilowej wersji herbarza Siebmachera wydawca umieścił pod tablicami z herbami szlachty marchijskiej podpis: *Ritterschaft und Adel in der Mark Brandenburg*, dokładnie wyjaśniający czytelnikom przynależność; zob. *Johann Siebmachers Wappenbuch von 1605*, wyd. H. Appuhn, Dortmund 1994, s. 194–198.

³Wydawca z Norymbergi Paul Fürst uzyskał w 1653 r. od spadkobierców Siebmachera płyty miedziane i cały pozostawiony zbiór herbów; zob. uwagi wydawcy Horsta Appuhna w posłowie współczesnego wydania herbarza (*Johann Siebmachers Wappenbuch...*, s. 253).

⁴Siebmacher przyjął zasadę, zgodnie z którą im wyżej stał w hierarchii stanowej posiadacz herbu, tym większy był jego wizerunek – i tak herb cesarski był umieszczony jako jedyny na całej tablicy, na jednej tablicy widniało sześć herbów królestw i księstw, dwanaście herbów hrabiowskich i baronowskich, piętnaście herbów szlachty niższej i po czterdzieści pięć herbów miejskich.

BARFÜSE (Barfuss) — herb rodziny należał w swojej symbolice do tzw. mówiących, w czerwonym polu tarczy herbowej widniał zielony pas, na którym umieszczone zostały trzy niedźwiedzie łapy⁵.

W 1472 r. Kuno v. Barfuss uzyskał od margrabiego Albrechta (będąc jego namiestnikiem) prawo do zamku w Drezdenku⁶. W 1540 r. Melchior Barfuss był pierwszym komturem joannickim w Świdwinie po zamianie przez joannitów i margrabiego komturii w Chwarszczanach⁷.

W 1608 r. do Richarda i Henniga v. Barfuss należało Ostrowo.

BORNSTET — rodzina należała do najstarszych w Nowej Marchii. W 1608 r. jej członkowie byli właścicielami wsi Długie. Dietlof v. Bornstet dzierżył w 1608 r. jako lenno sześć wsi z ziemskiej domeny elektora w Cedyni, w tym samym roku Bornstetowie posiadali jedną czwartą folwarku zamkowego w Dobiegniewie. W 1644 r. wymieniani byli jako posiadacze wsi Ługi⁸. Siebmacher umieścił w swoim herbarzu dwa herby rodziny

Bornstet. Obydwa przedstawiały w błękitnym polu czerwoną czapkę ze złotymi obrzeżami i zakończoną białymi piórami. W herbie rodziny — zaliczonej w poczet szlachty brandenburskiej — czapka zwrócona była końcem w lewo. Drugi herb, przypisany rodzinie śląskiej, przedstawiał czapkę zwróconą w prawo⁹. W innym dziele, o sto lat późniejszym, autorstwa Johanna Sinapiusa, Bornstetowie zaliczeni zostali do szlachty śląskiej i — jak twierdził autor — byli inną rodziną niż ta z Nowej Marchii¹⁰.

BRANDT — w herbie rodziny na tarczy w srebrnym polu widniała głowa jelenia zwrócona w lewo¹¹. Rodzina dawnej szlachty brandenburskiej,

⁵J. Siebmacher, *op. cit.*, tabl. 174.

⁶H. Berghaus, *Landbuch der Mark Brandenburg und des Markgrafthums Nieder-Lausitz in der Mitte des 19 Jahrhunderts oder geographisch-historisch-statistische Beschreibung der Provinz Brandenburg*, Brandenburg 1856, t. III, s. 468.

⁷*Tamże*, s. 358.

⁸*Tamże*, s. 474–476.

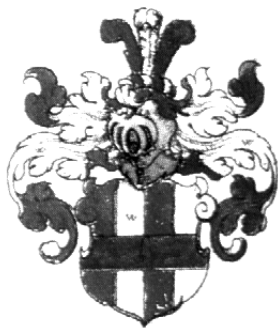
⁹J. Siebmacher, *op. cit.*, tabl. 177, 74.

¹⁰J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten*, Leipzig 1720, t. I, s. 284, t. II, s. 539.

¹¹J. Siebmacher, *op. cit.*, tabl. 176.

z której wywodził się Henryk v. Brandt, wybrany na biskupa lubuskiego w 1343 r, pod koniec XV w. weszła w posiadanie wsi Lubicz i Chomętowo¹². W XVI w. margrabia Joachim przekazał braciom von Brandt — Joachimowi, Peterowi, Paulowi i Matheusowi — połowę pustki po wsi Tuczno koło Lubicza. Opisane majątki rodzina dzierżyła do 1945 r.¹³

BURGS DORF — herb rodziny przedstawiał w czerwonym polu dwa srebrne słupy oraz pośrodku błękitny pas¹⁴.

Byli pierwszą rodziną rycerską, która posiadała dobra w okręgu lubuskim, po lewej stronie Odry, już w XIII w. i nieprzerwanie posiadała je do XIX w. W latach 1415–1490 rodzina ta weszła w posiadanie szeregu dóbr na Ziemi Lubuskiej. Pochodzili z niej dwaj biskupi lubuscy

Peter v. Burgsdorf (1437) i Ludewig v. Burgsdorf z linii Karzig (1486 r.). W 1565 r. zamek w Derczewie, będący ważną twierdzą w Nowej Marchii, był w rękach rodziny von Burgsdorf; posiadali go aż do 1724 r. W 1628 r. Konrad v. Burgsdorf był komturem w Łagowie¹⁵.

LOSSOW – herb przedstawiał na tarczy w polu dwudzielnym w prawo skos srebrno-czerwonym wspiętego psa¹⁶.

Rodzina posiadała szereg dóbr w Ziemi Torzyskiej. W 1375 margrabia nadał zamek i osadę w Boczowie Piotrowi v. Lossow. Rodzina władała nim do XVII w. Od połowy XV w. posiadali Lubin w Ziemi Torzyskiej, który był w ich rękach do XVIII w. W 1354 r. Nicolaus i Hermann

¹² *Stammbuch des blühenden und abgestorbenen Adels in Deutschland herausgegeben von einigen deutschen Edelleuten*, Regensburg 1860, t. I, s. 165.

¹³ G. J. Brzustowicz, *Średniowieczne Chomętowo*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1998, nr 5, s. 41.

¹⁴ J. Siebmacher, *op. cit.*, tabl. 178.

¹⁵ H. Berghaus, *op. cit.*, t. III, s. 255.

¹⁶ J. Siebmacher, *op. cit.*, tabl. 174.

v. Lossow sprzedali magistratowi we Frankfurcie wieś Schwetig. W 1436 r. Otto von Lossow był wymieniony jako świadek w dokumencie rady frankfurckiej, iż jego dziad sprzedał miastu Kunowice. Od 1459 do końca XVI w. byli właścicielami 3/4 miejscowości Kowalów (Ziemia Torzymska). W XVII w. byli właścicielami Gądkowa Małego i wsi Dobrzyń. W 1771 r. własnością Kacpra von Lossow był Rosin.

MARWITZ — herb rodziny przedstawiał na tarczy w błękitnym polu złoty pień z dwoma konarami¹⁷.

Rodzina należała do dawnej szlachty marchijskiej, posiadała majątki w okręgu choszczeńskim jeszcze w XIII w. Przybyli — nie jak większość rycerstwa najpierw do Kurmarchii — ale od razu do Nowej Marchii. Za najstarszą siedzibę tej rodziny uważa się Marwice położone w dawnym okręgu gorzowskim. Do końca XVI w. ich

dobra leżały wyłącznie w granicach Nowej Marchii, dopiero w XVII w. nabyli dobra po lewej stronie Odry w okręgu lubuskim¹⁸. W połowie XVI i XVII w. byli właścicielami wsi Grzymiradz w okręgu chojeńskim. Według spisu z 1608 r. do Marwitzów należały cztery wsie w poklasztornych dobrach kurfürsta w Mironicach. W tym czasie niemal cały majątek Mironice podzielony był między dwie rodziny, Schönebecken i właśnie Marwitzów¹⁹.

SCHLIEBEN — herb rodziny przedstawiał na tarczy w złotym polu pas z szachownicą srebrno-błękitną²⁰.

Wywodząca się z Pomorza rodzina, wzmiankowana w dokumentach już w 1159 r., na obszarze Nowej Marchii związana była przede wszystkim z zakonem rycerskim joannitów. Jej członkowie byli zarówno baliwami w Słońsku, jak i komturami²¹. W drugiej połowie XVI w. rodzina Schliebenów była wymieniana wśród lenników

z dawnych dóbr biskupów lubuskich. Od 1596 do 1710 r. rodzina Schliebe-

¹⁷ *Tamże*, tabl. 178.

¹⁸ H. Berghaus, *op. cit.*, t. III, s. 233.

¹⁹ *Tamże*, s. 375.

²⁰ J. Siebmacher, *op. cit.*, tabl. 177.

²¹ *Stammbuch des blöhenden...*, t. III, s. 326.

nów dzierżyła dobra komturii joannickiej w Lietzen²². W 1539 r. Andreas Schlieben był komturem w Łagowie²³. W 1555 r. rodzina uzyskała indygenat w Polsce od króla Zygmunta Augusta.

WARNSTET — herb rodziny przedstawiał na tarczy w srebrnym polu trzy czarne krzyże w lewo w układzie 2:1²⁴.

Rodzina Warnstedtów, szlachta wywodząca się z Meklemburgii, posiadała także dobra w Nowej Marchii. Według dokumentu z 1608 r. do Engelhardta von Warnstedt należało dobro rycerskie niepodal Choszczna²⁵.

WEDEL — herb rodziny przedstawiał na tarczy w złotym polu czarne koło młyńskie²⁶.

Wedelowie to jedna z najstarszych rodzin marchijskich, wielokrotnie opisywana przez historyków. Szczyt potęgi tej rodziny w Nowej Marchii przypadł na XIV w. Posiadała ona w tym czasie między innymi miasta: Choszczno, Kalisz Pomorski, Kostrzyn, Złocieniec, Recz, Świdwin, Połczyn. Takie miejscowości, jak Wedell (Czartoryja) koło Chojny czy Neuwedell (Drawno), swoje nazwy zawdzięczają rodzinie Wedelów – założycieli i właścicieli. Jak podaje Berghaus, „nie miała sobie równych w ówczesnej Marchii, oprócz wielu miast należało do niej tak wiele zamków, że trudno byłoby wszystkie wymienić”²⁷.

WINTERFELD — herb przedstawia na tarczy w błękitnym polu wspiętego w lewo ponad złotym snopem lisa²⁸.

Rodzina ta to szlachta, która według dawnych przekazów przybyła do Starej Marchii już w X w. i posiadała majątek Winterfeld²⁹. W 1580 r. Georg v. Oppen sprzedał Sądów i Bargów swojemu szwagrowi Dietlofowi v. Win-

²²H. Berghaus, *op. cit.*, t. III, s. 229.

²³Tamże, s. 255.

²⁴J. Siebmacher, *op. cit.*, tabl. 176.

²⁵H. Berghaus, *op. cit.*, t. III, s. 490.

²⁶J. Siebmacher, *op. cit.*, tabl. 177.

²⁷H. Berghaus, *op. cit.*, t. II, s. 365.

²⁸J. Siebmacher, *op. cit.*, tabl. 177.

²⁹*Stammbuch des blühenden...*, t. IV, s. 209.

terfeldowi. Rodzina ta posiadała majątek w Sądowie do 1780 r.³⁰ W 1597 r. Joachim von Winterfeld kupił za 12 000 talarów majątek Pamięcin na 20 lat; był on namiestnikiem Ziemi Torzymskiej w 1608 r.³¹ W 1614 r. Winterfeldowie nabyli majątek Przetocznicę w księstwie krośnieńskim; w tym czasie Joachim był namiestnikiem ziemi krośnieńskiej. W XVII w. największe dobra posiadała rodzina w Marchii Wkrzańskiej (Uckermark).

Wśród 85 herbów reprezentujących na przełomie XVI i XVII w. szlachtę marchijską w herbarzu Siebmachera zaledwie dziesięć można uznać bez wątpienia za znaki należące do rodzin z Nowej Marchii i Ziemi Torzymskiej. Z dawnych rodzin rycerskich, które od XIV w. posiadały majątki w Nowej Marchii w powiecie myśliborskim, nie została uwzględniona rodzina von Borke. Zabrakło także wśród szlachty nowomarchijskiej wymienianej w dokumentach z XIII w. rodziny von Sydow, której w XIV margrabia Ludwig nadał dobra w okręgach chojeńskim i gorzowskim. Rodzina owa władała tymi ziemiami bez przerwy przez ponad pięćset lat.

Niektóre ze znanych rodzin marchijskich zaliczone zostały przez Siebmachera w poczet szlachty z innych krajów i tam umieszczone zostały ich herby. Panowie von Osten zaliczeni zostali do szlachty saskiej i ich herb umieszczono na tablicy z herbami saskimi³². Brakuje znanej rodziny von Waldow, której przedstawiciele już w XIV w. wymieniani byli jako wójtowie Ośna i Eberswalde. Za gniazdo rodowe tej rodziny uważane są Lubniewice; zaliczana jest zarówno do szlachty szczecińskiej, jak i marchijskiej³³. W 1608 r. posiadali Waldowie Lubniewice i wiele wsi. Posiadłości rodziny obejmowały prawie całą północną część Ziemi Torzymskiej (ok. 4 mil kwadratowych)³⁴. W 1537 r. kupili majątek po klasztorze w Pełczycach. Posiadając już wcześniej kupiony zamek, władali nim do 1729 r. W XVII w. byli właścicielami wsi Krzynki w okręgu myśliborskim. W herbarzu zabrakło też rodziny von Winningk (Winnigen), w 1608 r. bogato uposażonej na Torzymiu, posiadającej wsie Mierczany, Kownaty, Pniów, Grabno i Grabów³⁵.

³⁰H. Berghaus, *op. cit.*, t. III, s. 290.

³¹*Tamże*, s. 274.

³²J. Siebmacher, *op. cit.*, tabl. 168.

³³*Stammbuch des blöhenden...*, t. IV, s. 146.

³⁴H. Berghaus, *op. cit.*, t. III, s. 294.

³⁵*Tamże*, s. 268.

Herby rodzin, które posiadały majątki w księstwie krośnieńskim, jak zaznaczone zostało przed prezentacją herbów marchijskich, zaliczone zostały w poczet herbów szlachty śląskiej. Tak stało się w przypadku rodzin Kalckreut, Knobelsdorff, Löben, Rothenburg.

Zaprezentowane herby szlachty z Nowej Marchii i Ziemi Torzymskiej z jednej strony oddają poziom wiedzy heraldycznej najwybitniejszego ówczesnego rysownika, którym był Siebmacher, z drugiej dają — chociaż bardzo wycinkowy — obraz znaczenia ówczesnej szlachty z tych terenów w Rzeszy. Dzieła Siebmachera były bardzo znane i wykorzystywane w krajach niemieckich. Brak herbu rodziny w jego herbarzu mógł w pewnym sensie obniżyć jej znaczenie w oczach potomnych. O tym, że do Siebmachera, a także do jego spadkobierców zgłaszano pretensje, świadczą kolejne wydania herbarza, zawierające w tytule określenie „poprawione”.

W zakresie badania wczesnonowożytnych stosunków społecznych w cesarstwie herbarz jest doskonałym przykładem porządku stanowego w Rzeszy. Za pomocą herbów utrwalony został obraz społeczny, który wkrótce zostanie zburzony wybuchem wojny trzydziestoletniej.

Wojciech Strzyżewski
Pädagogische Hochschule Zielona Góra

**GESCHLECHTSWAPPEN DER ADLIGEN FAMILIEN
IN DER NEUMARK IM WAPPENBUCH
VON JOHANN SIEBMACHER AUS DEM JAHRE 1605**

Zusammenfassung

In dem bekannten, 1605 in Nürnberg herausgegebenen Wappenbuch von Johann Siebmacher wurden auch die Wappen angesammelt, die den adligen Familien in der ehemaligen Neumark gehörten. Insgesamt wurden 85 Wappen dargestellt, von denen sich nur 10 mit Sicherheit den Adligen, die um Jahrhundertwende des 16. und 17. Jahrhunderts also in der Zeit der Herausgabe des Wappenbuches ihre Landgüter in der Neumark besaßen, zuschreiben lassen. Die 10 Familien, denen diese Wappen gehörten, hießen: Barfuss, Brandt, Bornstet, Burgsdorf, Lossow, Marwitz, Schlieben, Warnstet, Wedel und Winterfeld.

Die Wappen zeugen von der Bedeutung dieser Familien, denn Siebmacher veröffentlichte — wie die Historiker annehmen — in den ersten Ausgaben seines Wappenbuches die Wappen von bekanntesten Familien aus einzelnen Ländern. Das Wappenbuch selbst bildet eine sehr interessante Quelle für die Untersuchung der zu den Ständen gehörenden Gesellschaft des deutschen Reiches einige Jahre vor dem Beginn des Dreißigjährigen Krieges, infolge dessen die einen Familien an ihrer bisherigen Bedeutung verloren hatten, die anderen dagegen die ersten im Kaiserreich wurden.